

פְּרֵשֶׁת הָאֲזִינוּ

עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל

■ עדות שמים וארץ

משה רבנו פותח את שירת התוכחה הנצחית בהכרזה:

”הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה, וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמָרִי פִי.”
(דברים לב, א)

על פניה נשמעת הכרזה זו כביטוי הצהרתי בלבד, שהרי אין השמים מחונננים בתכונת שמיעה אנושית ואין לארץ כלים כדי לשמוע את אמרי פיו. במבט לאחור, נשוב לפרשת ניצבים ונמצא שם את התפקיד שמייעד משה לשמים ולארץ:

”הֲעִידֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ...”
(דברים ל, יט)

כלומר, משה מועיד להם תפקיד עדים.

גם כאן תחזור אותה שאלה: מה המשמעות המעשית של עדות השמים והארץ? האם בבוא היום, יהיו השמים והארץ מסוגלים לעמוד ולהעיד כעדים בבית הדין? בכדי להשיב על שאלות אלו, עלינו להתמקד בפירוש המושג 'עדות' במובנו הרחב. אנו מניחים כי תפקיד העדים הוא לשמר בזיכרונם את האירוע – אותו הם חוו, ולדווח עליו בבוא העת לפני בית הדין. כלומר, העדים קיימים כדי לספר את האמת. האם זהו תפקידם היחיד?

בהלכות קידושין מצאנו, שלעדים הרואים את מעשה הקידושין מיועד תפקיד מהותי יותר. תפקידם הוא לתת תוקף הלכתי למעמד הקידושין. גם אם אין

חולק שהחתן קידש את הכלה בטבעת, אין לנישואין האלו תוקף מן התורה, עד שהמעשה יתקיים בפני שני עדים.

גם בשאר מצוות לא תעשה יש לעדים תפקיד נוסף. העדים אמורים להתרות ולהזהיר את העבריין לפני שיבצע את מעשהו. ללא התראה כדין לא ניתן להעניש, שהרי "אין עונשין אלא אם כן מזהירין".

המשנה במסכת מכות מוסיפה וקובעת:

"רבי יוסי אומר: לעולם אין נהרגין (עדים זוממים) עד שיהו שני עדיו מתרין בו שנאמר: עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת". (מכות פ"א משנה ט)

מעתה, המילה 'עדות' פירושה גם 'התראה'. באופן הזה יובהרו דברי בני יעקב:

"... הָעֵד הָעֵד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא תֵרְאוּ פָנַי בְּלִתִּי אַחִיכֶם אֲתָכֶם". (בראשית מג, ג)

כלומר, האיש הזהיר אותנו לבלתי שוב ללא אחינו. כמו כן 'שור מועד' פירושו שור מוזהר, שנאמר "...וְהוֹעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנּוּ... (שמות כא, ט)". המדובר הוא בשור שבעליו הוזהר לשמרו היטב, אחרי שנגח כמה וכמה פעמים ובעליו לא מילא את חובתו. על פי תובנה זו, תפקיד השמים והארץ הוא להזהיר ולהתרות בישראל לבל ייכשלו.

כיצד יבצעו זאת בפועל?

"יַעֲרַף כַּמָּטֵר לְקַחֵי תֶזֶל כְּטַל אֲמַרְתִּי...". (דברים לב, ב)

משה פונה לשמים ולארץ ומצווה עליהם לעצור את מהלכם ולהפסיק פיזית לתת טל ומטר. הציווי הזה מזכיר את יהושע בן נון במלחמתו במלכי כנען, ואת פסוקו המפורסם:

"...שָׁמַשׁ בְּגִבְעוֹן דּוּם וַיֵּרַח בְּעֵמֶק אֵילֹן". (יהושע י, יב)

כשמשה אומר "יַעֲרַף כַּמָּטֵר לְקַחֵי", אין הוא מתכוון רק לתאר את ערכם של דברי הלקח והמוסר שהוא עומד להשמיע. כוונתו היא לעצירה פיזית של המטר לזמן קצר. כדי להוכיח לבני ישראל בצורה מוחשית, שאין חיים ללא תורה ומוסר. הוא הדין לגבי הארץ אשר נצטוותה לעצור את הטל. באופן זה משמשים השמים והארץ כעידי התראה ואזהרה.

יש לזכור כי המקום הוא בעבר הירדן המזרחי בערבות מואב. התקופה היא תקופת שבט שהיא תקופת הגשמים. למעשה, כל ספר דברים חובר מראש חודש שבט ועד שבעה באדר יום פטירתו של משה רבנו:

”אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן... בַּעֲשֵׂתִי עֲשׂוֹר
(חודש שבט) חֲדָשׁ בְּאַחַד לַחֲדָשׁ...”
(דברים א, א-ג)

מכאן, ששירת האזינו חוברה בימי הגשמים. בהזדמנות זו נזכיר את שמואל הנביא, שביצע פעולה הפוכה. הוא ציווה על השמים להמטיר גשם שוטף מלווה בברקים ורעמים באמצע הקיץ, כדי לזעזע את עם ישראל:

”הֲלוֹא קָצִיר חֲטִיִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר...”
(שמואל-א יב, ז)

חוקי הטבע וחוקי המוסר

כאן המקום לשאול. סוף סוף, בהעניקם טל ומטר ממלאים השמים והארץ אחר צו אלוקי בבריאת העולם. מדוע שהם יפרו את מחויבותם לצו ה', בכדי שמשה ישמיע את דבריו? על השאלה הזו משיב משה:

”כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבוּ גִדָּל לֹא-לְהִינּוּ.”
(דברים לב, ג)

כלומר, אין אלו דברי שלי אלא קריאה בשם ה'. כל פרשת האזינו סובבת סביב ציר אחד והוא שם ה' והיחס אליו. במוקד התוכחה, עומדת ההשוואה בין היחס שמפגין ה' כלפי עם ישראל, לבין היחס שהוא מקבל בתמורה. משה רבנו מתאר את העוול ואת אי הצדק הנורא בהתנהגותו של עם ישראל, המשיב לה' רעה תחת טובה:

”הֲלֹה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם, הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ קָנָה הוּא עֲשָׂךְ וַיְכַנְּנֶךָ.”
(שם, פסוק ו)

באמירה זו – ”יַעֲרֹף כְּמָטָר לְקַחִי” יש ביטוי לכניעת חוקי הטבע – שהם טל ומטר, לחוקי המוסר. כלומר, עליונותם של חוקי המוסר על פני חוקי הטבע.

ראינו זאת בעבר דרך עשרת מכות מצרים, שכאשר מגיע הזמן לערוך תיקון לעוול המוסרי הנורא של שיעבוד עם שלם בידיו של מלך אכזר, נכנעים חוקי הטבע בפני חוקי המוסר.

ירמיהו הנביא מסכם זאת בנבואתו המפורסמת:

"... אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי." (ירמיהו לג כה)

כלומר, אם עם ישראל לא ישמור את הברית בינו ובין ה' וישחית את דרכו על הארץ, לא יהיה טעם בכל חוקי הטבע שהם חוקי שמים וארץ. מכאן שדברי המוסר והתוכחה שמשמיע משה לישראל, עולים על תקפם של חוקי הטבע למרות שגם הם בסופו של דבר – חוקי האלוקים.

שני עדים

מדוע יש צורך גם בעצירת מטר מן השמים וגם בעצירת טל מן הארץ? האם לא די בעצירת מלאכת שמים בלבד? השאלה כללית יותר.

מדוע יש צורך בהתראה מפי שני עדים **קודם המעשה** ולא די בהתראה מפי עד אחד?

שאלה זו תקפה גם לגבי עדות העדים **אחר מעשה**:

"... עַל פִּי שְׁנַיִ עֵדִים אֹו עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דְבָר." (דברים יט, טו)

על השאלה השנייה ניתן להשיב בפשטות. שני עדים, מאפשרים את בדיקת אמינות העדות.

כיצד?

כדי לגלות סתירות בעדות, ניגשים לנקודת החיתוך שבה נפגשות עדויות העדים ובנקודה זאת נבדקת האמת.

ומה בדבר השאלה הראשונה?

התשובה מושתתת על היסוד, שלא כל אדם מחונן באותן תכונות. יש אדם שאצלו גובר היסוד הרגשי והדמיוני, ויש מי שגובר אצלו הצד השכלי והמציאותי.

בעדותם, משלימים שני עדים את התמונה משתי זוויות ראייה שונות. כל אחד אמנם מדבר בשפה שונה, בכל זאת, אם היא עדות אמת, התוצאה תהיה אחת.

גם התראה צריכה לבוא משתי זוויות ראייה שונות. כדי להשפיע על עברייני להימנע מן העבירה, עלינו לדבר אליו בשפתו. העובדה שיש שני עדים בעלי שפות שונות המזהירים את העברייני, מגדילה את הסיכוי לקלוע לנפש העברייני. השמים והארץ מייצגים תכונות הפוכות. השמים מסמלים את הדמיון הפורץ ואילו הארץ מסמלת את המציאות הקשיחה. מצד שני, השמים מסמלים את השכל הקר והניתוחי והארץ מסמלת את הרגש החם המחבר. שני העדים האלו משלימים זה את זה.

עדים נוספים

אם סברנו שהשמים והארץ הם עדים יחידים, הרי שטעינו. משה רבנו מציב עוד שני עדים:

1 – שירת האזינו. 2 – ספר התורה.

מה היא עדותה של שירת האזינו?

”וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אֶתוֹ רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעִנְיָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ...”
(דברים לא, כא)

השירה הזאת שמורה לימים שאחר מעשה, עדות לאחרית הימים וכך גם ספר התורה.

”וַיִּצְוּ מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר. לְקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה... וְהָיָה שֵׁם בְּךָ לְעֵד.”
(שם, כה-כו)

בשונה מתפקיד השמים והארץ, תפקידם של שירת האזינו וספר התורה, הוא לתמוך בעם ישראל אחרי התרסקותו בעונו ולאחר מיצוי העונש. תפקידם הוא לעודד את העם שלא יתייאש ושלא יאבד את התקווה לגאולה.

שירת האזינו וספר התורה הם שני עדים המעידים, כי לא ייטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב גם במצב הגרוע ביותר:

”... כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְאָפַס עֲצוֹר וְעִזּוֹב (דברים לב, לו)” (אין יד תומכת ואין מי שייעצר או ייעזב על ידי האויב הזומם להשמיד את הכל).

עד תמים

(דברים לב, מג)

"...וְנַקַּם יְשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אֲדַמְתּוּ עִמּוֹ."

מי יכפר את אדמתו? עמו!

המילה "וְכִפֶּר" פירושה "ופייס". כלומר, עם ה' (עמו) יפייס את אדמת ה' (אדמתו). במה עם ישראל יפייס את ארץ ישראל? הוא ירצה אותה בשובו אליה בהמוניו, בבניינה בפיתוחה ובשגשוגה. במה מסתיים ספר התורה (מלבד שמונה פסוקים אחרונים)? גם הוא מסתיים בשלוש מילים:

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְזָרְעֶךָ אֶתְנַנְּנָהּ הִרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר."

(דברים לד, ד)

פסוקי התורה מסתיימים בגזירה הקשה שניתכה על משה רבנו שלא ייכנס לארץ. משה קיבל עליו את הדין בהכנעה ובענווה. כאן נעיר, שהדברים אמורים לדעתם של רבי יהודה ורבי נחמיה במסכת בבא בתרא (דף טו.), שאת שמונת הפסוקים האחרונים כתב יהושע בן נון (וימת שם משה עבד ה'...). על המשקל שיש לתת לפסוקים האחרונים כאן וכאן (שירת האזינו וספר התורה), ניתן ללמוד מצמד המילים **עד תומם**:

"וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה בְּאָזְנוֹ כָּל קֶהֱל יִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת **עַד תָּמִים**."

(דברים לא, ל)

גם על ספר התורה נאמר:

"וַיְהִי כְּכֹלֹת מֹשֶׁה לְכַתֵּב אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת **עַל סֵפֶר עַד תָּמִים**. וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם... לְקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה... וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד."

(שם, פסוק כד-כו)

כדי להבין את משמעות הפסוקים החותמים את שירת האזינו ואת ספר התורה, פסוקים המהווים את השלד שעליו נבנים העדויות האלו לאחרית הימים, עלינו לנתח את שירת האזינו ואת פרשת וילך.

שירת האזינו

שירת האזינו סובבת סביב ציר אחד מרכזי.

”הֲלֹה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נֶבֶל וְלֹא חֶכֶם הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ קִנְךָ הוּא עֲשֶׂךָ וַיְכַנְנֶךָ.”

(דברים לב, ו)

רמז למרכזיותו של הפסוק הזה, נמצא באות הפותחת את הפסוק, הלוא היא אות ה"א רבתי (אחת מ-22 אותיות אלף בית גדולות, המפוזרות בכל התנ"ך).

הפסוק הזה מבליט את כפיות הטובה של עם ישראל המשיב רעה תחת טובה לה'. הרקע לשירת התוכחה הזאת, היא התעוררות חשש כבד המוצא את ביטויו בדברי ה' אל משה, על תוצאות אפשריות של ההגעה לארץ זבת חלב ודבש.

”כִּי אֲבִיאֲנֹךָ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבֹתֶיךָ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשַׁן וּפְנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבְדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהִפַּר אֶת בְּרִיתִי.”

(דברים לא, כ)

החשש הוא, שעם ישראל יפר את בריתו עם ה'. אם צד אחד מפר את הברית, רשאי הצד השני גם הוא להסתלק ממחוייבותו לחוזה החתום. כלומר, אי אפשר לבוא בתביעה אל הקב"ה, אם בתגובה למעשה ישראל הוא יסתלק ממחוייבותו. שירת האזינו נכתבה כדי להעיד, שלמרות הכל ועל אף הכל, ה' לא יפנה לאומה אחרת שתחליף את תפקיד עם ישראל. כלומר, למרות שה' זכאי לעשות זאת על פי דין, הוא לא יעשה זאת. זו היא העדות בפרשת האזינו שתתמוך בעם ישראל אחרי נפילתו.

זהו גם פסוק מפורש בפרשת כי תבוא:

”וְאִם גַּם זֹאת בְּהֵיטֵם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם, לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גַעְלֹתִים לְכַלְתֶּם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתְּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.”

(ויקרא כו, מד)

נוסיף בהקשר לזה את הנכתב במאמר: 'הסתר פנים' לפרשת וילך.

הפרת חוזה התקשרות, היא תוצאה של שתי פעולות. 1 – אי קיום התחייבויות. 2 – נקיטה בפעולה הסותרת את החוזה ואת ההתחייבות. הפרת הברית על ידי עם ישראל, מתפרשת בפסוק הזה:

”...וְקָם הָעָם הַזֶּה וַיִּזְנֶה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֹכַח הָאָרֶץ... וְעִזְבוּנִי, וְהִפַּר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ.”

(דברים לא, טז)

מפורשות כאן שתי פעולות: (1) וְעִזְבוּנִי (2) וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֹכַר הָאָרֶץ. המשמעות הישירה של שתי הפעולות האלה היא: **וְהִפְרָ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ.** עזיבת ה' היא אי מילוי התחייבות, והליכה אחרי אל אחר היא פעולה הסותרת את ההתחייבות.

על כך בדיוק נאנח בצער ירמיהו הנביא:

"כִּי שָׁתִימִם רְעוֹת עֲשֵׂה עַמִּי. אֹתִי עִזְבוּ מִקּוֹר מֵיָמַי חַיִּים. לְהִצַּב לָהֶם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֹת נְשֻׁבְרִים אֲשֶׁר לֹא יִכְלֹו הַמַּיִם."
(ירמיהו ב, יג)

הנה חוזה הברית שבין ה' ובין עם ישראל, המבוסס על שתי הדיברות הראשונות.

**"אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ...
לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי."**
(שמות כ, ב)

נמשיך ונלמד מפרשת "וילך", מה תהיה תגובת ה' להפרת הברית מצידו של עם ישראל:

"וְחָרָה אַפִּי בּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְעִזְבֹתִים וְהִסְתַּרְתִּי פְּנֵי מַהֵם וְהָיָה לָאֲכָל..." (דברים לא, יז)

תגובת ה' איננה מידתית. אמנם ה' עוזב את ישראל כפי שהם עזבו אותו, וזה בא לידי ביטוי בגלות עם ישראל בארץ נכר. אך ה' איננו פונה לעם אחר בתגובה לפנייתו של עם ישראל לאל נכר, אלא ה' מסתיר את פניו. כלומר, מסיר את השגחתו הישירה המגוננת והסוככת על עם ישראל.

מה תהיה התוצאה?

"...וּמִצָּאָהוּ רְעוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהֵי בְּקַרְבִּי מִצָּאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה."
(שם)

עם ישראל עלול לקרוא את המפה בצורה לא נכונה. הוא עלול לחשוב שה' פנה לאומה אחרת. ומה האמת?

"וְאֲנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עֲשָׂה כִּי פָנָה אֵל אֱלֹהִים אֲחֵרִים."
(שם, פסוק יח)

כלומר, למרות שהוא פנה אל אלוהים אחרים, אני רק מסתיר את פני ולא פונה לעם אחר.

מי יגיד זאת לבני ישראל? מי ינחם ויעודד את עם ישראל אחרי מאורעות השואה הגדולים ביותר שיפקדו אותם, ויאמר להם שאני לא פניתי לעם אחר? מי יעיד בפניהם שאנכי רק הסתרתי פני מהם?
התשובה היא – שירת האזינו, שהיא שירת התוכחה והנחמה:

”וְעַתָּה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת... לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד...”

(שם, פסוק יט)

ומי מבטיח שהשירה הזאת תאריך ימים ותישאר לנצח? הקב"ה!

(שם, פסוק כא)

”... כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ...”

מה כתוב בשירה הזאת?

”וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעַט... וַיִּטֹּשׂ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ... יִקְנָאָהוּ בְּזָרִים...”

(דברים לב, טו–טז)

גם נטישת ה' וגם פניה לאלוהי נכר הארץ, כל זה מעורר כעס רב:

”וַיֵּרָא ה' וַיִּנְאֹץ מִכַּעַס בְּנֵיו וּבְנֹתָיו. וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פְּנֵי מַהֵם אֲרֹאֶה מֶה אַחֲרֵיהֶם...”

(שם, פסוקים יט–כ)

נתבונן בביטוי ”אֶסְתִּירָה פְּנֵי מַהֵם אֲרֹאֶה מֶה אַחֲרֵיהֶם”.

ה' אמנם מסתיר את פניו, אך מזווית עיניו הוא ממשיך לעקוב אחריהם. הפסוק הזה מזכיר את הפסוק הבא, בשיר השירים.

”... הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כְּתָלָנוּ מְשַׁגֵּיחַ מִן הַחַלְנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרָפִים...”

(שיר השירים ב, ט)

כך סובבת והולכת שירת התוכחה, אשר כל מילה ומילה שבה קמה וגם ניצבה על כל מוראותיה, בזמנה של השואה האיומה שפקדה את עם ישראל על ידי מכונת ההשמדה הגרמנית:

”מַחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב וּמַחֲדָרִים אֵימָה גַם בְּחוּר גַם בְּתוֹלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ שִׁיבָה...”

(דברים לב, כה)

תכנית ההשמדה הנאצית הייתה לא להשאיר חלשים ולא להשאיר עזובים אלא להשמיד הכל פיזית:

”... כִּי יֵרָאֶה כִּי אֶזְלַת יָד וְאָפֶס עֲצוּר וְעֵזוּב...”

(שם, פסוק לו)

הלכה היד שיכולה להציל ואין מי שייעצר ואין מי שייעזב כי כמעט הכל מושמד. בגובה לבבם של הרשעים האלה, ירימו ידיהם במועל יד ויאמרו " ... יְדִינֵנוּ רָמָה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת". (שם, פסוק כז)

או אז מגיע זמן היפוך להט החרב. במקום שתפגע בישראל היא מתהפכת לכיוון אויבי ישראל. ה' נוקם את דם עבדיו ומעורר את עמו לפיוס אדמתו ולחזרתו אליה בהמוניו:

"אם שְׁנוֹתַי בָּרַק חֲרָבִי וְתֵאֱחֹז בְּמִשְׁפַּט יָדַי אָשִׁיב נֶקֶם לְצָרִי וְלִמְשֻׁנָּי אֲשַׁלֵּם... דָּם עֲבָדָיו יִקּוּם וְנֶקֶם יֵשִׁיב לְצָרָיו וְכִפָּר אֲדַמְתּוֹ עִמּוֹ". (שם, פסוקים מא-מג)

זו עדותה של פרשת האזינו.

מעתה, מה היא עדותו של ספר התורה המתומצת בחתימתו? מלבד החשש שנוזכר לעיל, שמרוב טובה יבעט עם ישראל בה', קיים חשש נוסף המובע בפסוק הבא:

"... הִנֵּה שֹׁכֵב עִם אֲבֹתָיָהּ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרַי אֱלֹהֵי נֹכַר הָאָרֶץ..."

(דברים לא, טז)

משה חוזר על כך בעצמו מול בני ישראל:

"... יִדְעֵתִי אַחֲרַי מוֹתֵי כִּי הִשְׁחַתְתָּ תִּשְׁחַתְּנֵנִי..."

(שם, פסוק כט)

כלומר, היעלמותו של נביא ה', מנהיג ברמתו של משה רבנו, עלולה לגרור את העם לכישלון. החשש הזה מבוסס על קל חומר:

"... הֵן בְּעוֹדֵנִי חֵי עִמָּכֶם הַיּוֹם, מִמָּרִים הֵיְתֵם עִם ה' וְאַף כִּי (קל וחומר) אַחֲרַי מוֹתֵי". (שם, פסוק כז)

התרופה לתחזית קודרת זו נעוצה בחיתומו של ספר התורה. ה', הוא המנהיג את ישראל והוא חי וקיים לנצח. עם ישראל לא צריך לחפש מנהיג, אלא לשוב את ה' בכל לבבו בכל נפשו ובכל מאודו.

משה רבנו מקדש את ה' במותו כפי שקידש את ה' בחייו. משה מלמד אותנו מהי מידת הכנעה כלפי ה' וצידוק דינו. אחרי ארבעים שנה, שבהם משה עובר את כל תלאות המדבר ונושא על כתפיו את כל הסבל שבתלוונות בני ישראל, נשאר בלבו חלום אחד. חלומו הוא להיכנס אל ארץ ישראל. והנה הוא מקבל פקודה אלוקית

"...וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר (דברים לד, ד). כיצד הוא מגיב? משה מקבל בהכנעה את החלטת ה' ובכך משאיר לעם ישראל צוואה של עבד ה' בחייו ובמותו. זו היא העדות האחרונה שתתמוך בעם ישראל באחרית הימים. גם כשאינ מלך בישראל ואין מנהיגות ראויה לשמה, ה' אלוקינו הוא מלכנו ומנהיגנו, כדברי ישעיהו הנביא:

"... ה' שִׁפְטֵנוּ ה' מַחְקֵנוּ ה' מִלְכֵנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ".

(ישעיהו לג, כב)

